

Magdalena Góra

POLSKA WOBEC POWSTANIA PAŃSTWA IZRAEL. STOSUNKI WZAJEMNE W LATACH 1945-1950¹

Postawa Polski wobec powstania państwa żydowskiego w Palestynie zdeterminowana była od ostatnich lat II wojny światowej sytuacją polityczną w kraju, a przede wszystkim znalezieniem się Polski od 1944 roku w orbicie wpływów sowieckich. Lata powojenne to nie tylko utrwalanie przez proradzieckich polityków zdobytej władzy, ale również zdecydowane podporządkowanie się moskiewskiej koncepcji polityki zagranicznej również w stosunku do Palestyny i Bliskiego Wschodu. Józef Kukułka omawiany okres w polskiej polityce zagranicznej nazywa wasalizacją i klientyzmem: „Władze te [PKWN i Rządu Tymczasowego – M.G.] godziły się ze statusem klienta i dlatego ich dyplomacja była wykorzystywana tylko pomocniczo przez dyplomację radziecką”². Jednak obok niewielkiej możliwości manewru w zakresie polityki zagranicznej należy podkreślić specyfikę stosunków między Polską a społecznością żydowską w Palestynie, a później niepodległym Izraelem. Najbardziej ujawniło się to w zakresie decyzji politycznych dotyczących kwestii emigracji obywateli polskich pochodzenia żydowskiego³ z Polski do Palestyny i Izraela. W artykule tym skoncentrowałam się na kwestiach związanych ze sferą polityki zagranicznej: poparciem przez polski rząd aspiracji żydowskich na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, a następnie proces nawiązania stosunków dyplomatycznych i podstawowych treściach wzajemnych relacji. Z powodu ograniczonych ram pracy nie będę się zajmować kwestiami dotyczącymi polityki wewnętrznej w Polsce i w Izraelu. Z tych samych powodów pominęłam również społeczno-kulturalny wymiar wzajemnych stosunków.

¹ Artykuł powstał w oparciu o moją pracę magisterską pt. *Stosunki polsko-izraelskie po II wojnie światowej*, obronioną w 2000 roku na Wydziale Prawa i Administracji w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. L. Zyblikiewicza.

² J. Kukułka, *Dyplomacja polska w latach 1944-1989*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej X-XX w.*, red. G. Labuda i W. Michowicz, Warszawa 2002, s. 583.

³ W artykule stosuję zamiennie określenia: obywatele polscy żydowskiego pochodzenia i Żydzi polscy.

Nawiązanie w maju 1948 roku stosunków dyplomatycznych z Izraelem było kontynuacją obecności dyplomatycznej Polski w Palestynie. Od lat dwudziestych w Jerozolimie działał bowiem Konsulat Generalny RP, w 1927 roku rozpoczął działanie Konsulat Generalny w Tel Awiwie⁴. Wtedy również uruchomiono połączenia morskie i lotnicze. Aktywność dyplomatyczna na obszarze mandatu brytyjskiego w Palestynie związana była głównie z opieką konsularną nad emigrującymi tam obywatelami polskimi pochodzenia żydowskiego. W Palestynie funkcjonowała wówczas dobrze zorganizowana społeczność żydowska zwana *Iszuw*⁵, jej przedstawiciele nawiązywali kontakty z polskim rządem. Z władzami w Warszawie w okresie międzywojennym kontaktowali się przedstawiciele Agencji Żydowskiej (Jewish Agency for Palestine), organu zarządzającego *Iszuwu*, złożonego zarówno z syjonistów⁶, jak i przedstawicieli innych opcji politycznych⁷. Dużą aktywność w stosunkach z Polską wykazywał lider rewizjonistów⁸, Władimir (Zeew) Żabotyński, znany z fascynacji ustrojami autorytarnymi i przyjaźni nie tylko z Piłsudskim, ale również z Mussolinim⁹. Przedwojenne kontakty działaczy żydowskich z polskimi politykami potwierdzają, że część polskich elit politycznych widziała w emigracji Żydów rozwiązanie wielu wewnętrznych problemów Polski, zwłaszcza ekonomicznych. Przykładem jest fakt, że przed wojną przedstawiciele rządu polskiego wyrażali poparcie dla idei osadnictwa żydowskiego w Palestynie na forum międzynarodowym, na przykład na sesjach Ligi Narodów¹⁰. W okresie powojennym można zauważyć pewną kontynuację tej linii polityki. Była ona widoczna przede wszystkim w niepozobawionym wpływie radzieckiego popieraniu przez delegację polską rozwiązania tzw. kwestii palestyńskiej na forum ONZ.

⁴ S. Bieleń, *Stosunki izraelsko-polskie*, [w:] *Współczesny Izrael*, red. K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2001, s. 82.

⁵ Iszuw – nazwa używana dla określenia zorganizowanej wspólnoty żydowskiej w Palestynie w latach obowiązywania mandatu brytyjskiego 1920-1948; zob. D. Peretz, G. Doron, *The Government and Politics of Israel*, Westview Press 1998, s. 28; A. Dowty, *Jewish Political Traditions and Contemporary Israeli Politics*, „Jewish Political Studies Review”, vol. 2, nr 3-4, wiosna 1990, s. 55-85.

⁶ syjonizm – żydowski ruch polityczny zainicjowany w latach 90. XIX w. przez Teodora Herzla, mający na celu utworzenie państwa żydowskiego w Palestynie.

⁷ Agencja Żydowska była formalnie organem doradczym przy brytyjskich władzach mandatowych. W pierwszym okresie jej funkcję pełniła Światowa Organizacja Syjonistyczna, od 1929 w jej skład weszli przedstawiciele innych niż syjoniści opcji politycznych. Zob. D. Peretz, G. Doron, *op. cit.*, s. 39-45, A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael*, Warszawa 2001, s. 13.

⁸ rewizjonizm – odłam syjonizmu założony przez Władimira (Zeewa) Żabotyńskiego w latach 20. XX w., ruch prawicowy kładł nacisk na pracę polityczną i działania (także militarne) zmierzające do utworzenia państwa żydowskiego na obu brzegach rzeki Jordan. Rewizjonizm stał się zapleczem politycznym partii Cherut (Wolność), a później koalicji politycznej Likud (Jedność).

⁹ Na temat ruchu rewizjonistycznego przed wojną zob. Y. Sharit, *Jabotinsky and the Revisionist Movement*, London 1988, s. 24-27, 210-223; Y. Shapiro, *The Road to Power. Herut Party in Israel*, New York 1991, s. 9-25, 29-42; S. Dothan, *A Land in the Balance. The Struggle for Palestine 1918-1948*, Tel Aviv 1993, s. 278-279.

¹⁰ A. Chojnowski, *Polska – Izrael. Przelamywanie uprzedzeń*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1991, Warszawa 1993, s. 110.

Postawa bloku wschodniego na arenie ONZ wobec kwestii podziału Palestyny

Podstawowym dyplomatycznym celem ZSRR w odniesieniu do Bliskiego Wschodu, a zwłaszcza Palestyny, była nadzieja na wyparcie Brytyjczyków z tych terenów¹¹. Za przykład może służyć popieranie paramilitarnych organizacji żydowskich o wyraźnie antybrytyjskim charakterze, takich jak Irgun Cwai Leumi (Ecel lub ICL), Grupa Sterna znanej też jako Lochamej Cherut Israel (Lechi)¹². Co ciekawe, obie organizacje powiązane były z prawicowym ruchem rewizjonistycznym pod kierownictwem Menachema Begina (po śmierci Żabotyńskiego w 1940 r.), który przybył w 1943 roku do Palestyny z Polski, gdzie był przywódcą Betaru – ruchu młodzieżowego związanego z rewizjonistami. Warto zwrócić uwagę, że Ecel i Lechi były bardzo radykalne, wykorzystywały terrorystyczne metody w walce z Brytyjczykami. Po powstaniu Izraela ich polityczny organ, partia Cherut, była głównym ugrupowaniem prawicowym. Wspieranie przez ZSRR wymienionych wyżej grup paramilitarnych o prawicowym charakterze wskazuje, że dla Stalina celem najważniejszym było wyparcie z Palestyny Brytyjczyków, bez względu na to jakimi metodami, stąd wspieranie bojówek bardzo odległych ideologicznie. Związek Radziecki i blok wschodni udzielały również pomocy militarnej Haganie, wojskowej organizacji żydowskiej działającej przy Radzie Narodowej¹³.

Kolejnym przykładem antybrytyjskiej polityki Związku Radzieckiego była jego strategia wobec kwestii podziału Palestyny. Do 1947 roku ZSRR wspierał obie strony: tak żydowską, jak i arabską. Były to działania przeciwko Brytyjczykom. Politycy radzieccy prowadzili swoją politykę na forum Narodów Zjednoczonych z wykorzystaniem delegacji trzech krajów: Polski, Jugosławii i Czechosłowacji. Polska i Czechosłowacja przyjęły zdecydowaną prożydowską postawę, Jugosławia popierała aspiracje arabskie. Wymienione kraje, w przeciwieństwie do ZSRR, miały w Palestynie swoje placówki konsularne¹⁴. Od 1 lipca 1946 roku działał w Jerozolimie przy brytyjskim Wysokim Komisarzu do spraw Palestyny Delegat Rządu RP, po miesiącu urząd delegata został przekształcony w konsulát generalny obejmujący swą jurysdykcją umiędzynarodowioną część Jerozolimy (plany umiędzynarodowienia miasta nigdy nie weszły w życie). 16 sierpnia tego samego roku powstał również konsulát generalny w Tel Awiwie, którego kompetencja terytorialna obejmowała cały mandatowy obszar Palestyny¹⁵. Decyzja stwo-

¹¹ A. Dagan, *Moscow and Jerusalem. Twenty Years of Relations between Israel and Soviet Union*, London 1970, s. 21 n.; Y. Ro'i, *Soviet Decision-Making in Practice. The USSR and Israel 47-54*, New Brunswick 1980, s. 25.

¹² Y. Ro'i, *op. cit.*, s. 45.

¹³ Rada Narodowa (Waad Leumi) była najważniejszą instytucją samorządu żydowskiego w Palestynie powołaną w 1920 roku przy brytyjskich władzach mandatowych, które zezwalały każdej wspólnotie religijnej na tworzenie własnych instytucji przedstawicielskich. W ramach Rady Narodowej działała Egzekutywa, która zajmowała się między innymi sprawami edukacji, zdrowia, a także samoobrony (Hagana). Zob. D. Peretz, G. Doron, *op. cit.*, s. 39-45.

¹⁴ Y. Ro'i, *op. cit.*, s. 98.

¹⁵ *Stosunki dyplomatyczne Polski 1944-1979. Informator*, t. 5, *Afryka i Bliski Wschód*, Wydawnictwo Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament Archiwum i Dokumentacji Historycznej, Warszawa 1982, s. 145.

zenia i utrzymywania dwóch placówek o różnej jurysdykcji może być uznawana za manifestację poparcia Polski dla planów podziału Jerozolimy.

Placówki konsularne Polski, Czechosłowacji i Jugosławii stały się dla ZSRR głównym źródłem informacji na temat dramatycznie rozwijającej się sytuacji w Palestynie. Prawdopodobnie informacje dostarczone przez polskiego konsula stały się podstawą przemówienia Andrieja Gromyki, szefa delegacji radzieckiej do Narodów Zjednoczonych, podczas rozpoczętej 28 kwietnia 1947 r. Pierwszej Specjalnej Sesji Zgromadzenia Ogólnego. 14 maja 1947 roku Gromyko po raz pierwszy oficjalnie poparł ideę powstania państwa żydowskiego¹⁶.

Dzień później, 15 maja 1947 roku, powołano Specjalną Komisję Narodów Zjednoczonych do spraw Palestyny (United Nations Special Committee on Palestine – UNSCOP). Do Komisji liczącej 11 członków weszły delegacje Czechosłowacji i Jugosławii. Głównym celem UNSCOP-u było zbadanie i przedstawienie Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ planu rozwiązania kwestii palestyńskiej. W czasie obrad członkowie Komisji podzielili się na zwolenników federacji lub podziału terytorium pomiędzy dwa narody i umiędzynarodowienia Jerozolimy. Jugosławia poparła pierwszą opcję, Czechosłowacja zaś drugie rozwiązanie. Jaakow Ro'i przedstawia ciekawą koncepcję, wyjaśniającą różnice w postawach obu państw bloku wschodniego: „Jugosłowiańsko-czechosłowacka różnica zdań wydawała się być manifestacją porozumienia między ZSRR a wschodnioeuropejskimi demokracjami ludowymi, która umożliwiła później maksymalną możliwość manewru w czasie głosowania przez społeczność międzynarodową tej kwestii”¹⁷. Tę wersję wydarzeń zdają się potwierdzać takie fakty, jak współpraca między Czechosłowacją, Jugosławią i władzami Iszuwu, która dotyczyła przemykania broni z Czechosłowacji, przez porty jugosłowiańskie, do Palestyny. Kolejnych dowodów można szukać w kontaktach ZSRR z krajami arabskimi. Miesiąc przed głosowaniem propozycji UNSCOP-u przez Zgromadzenie Ogólne Związek Radziecki zaproponował państwom arabskim poparcie ich stanowiska w zamian za głosowanie za przyjęciem Ukrainy do Rady Bezpieczeństwa ONZ¹⁸. Ro'i powołuje się także na relację Vladimira Simicia, członka delegacji jugosłowiańskiej, który stwierdził w rozmowie z Davidem Horowitzem, delegatem Agencji Żydowskiej do Narodów Zjednoczonych, że podczas zamkniętego spotkania członków delegacji bloku wschodniego Andriej Wyszyński ostatecznie zdecydował o głosowaniu całego bloku za podziałem Palestyny. Spotkanie to odbyło się na początku października 1947 roku. Co ciekawe, delegacja jugosłowiańska wstrzymała się od głosu podczas głosowania nad rezolucją o podziale Palestyny¹⁹. Wpływ polityków radzieckich na reprezentantów krajów bloku wschodniego nie był więc tak znaczny, jak pisze Ro'i.

¹⁶ „Doc. 5. Speech by A. Gromyko, Soviet Delegation to the UN, 14 May 1947, Official Records of First Special Session, the General Assembly of the UN”, vol. 1, [w:] *The Rise of Israel. A Documentary Record from the Nineteenth Century to 1948. A Facsimile Series Reproducing Over 1 900 Documents in 39 volumes, United Nations Discussion on Palestine 1947*, ed. M. Cohen, vol. 37, General Editor H. M. Sachar, New York-London 1987, s. 127 n.

¹⁷ Y. Ro'i, *op. cit.*, s. 80.

¹⁸ *Ibidem*, s. 83-84.

¹⁹ *The Origins and Evolutions of the Palestine Problem, 1917-1988*, United Nations, New York 1990; [w:] www.un.org/depts/dpa/qpa/dpr/DPR_pp_2.htm.

Zachowanie delegacji jugosłowiańskiej można rozpatrywać jako manifestację samodzielnności.

Druga Sesja Zgromadzenia Ogólnego rozpoczęła się 16 września 1947 roku. W trakcie spotkania powołano Komisję *ad hoc* do spraw Kwestii Palestyńskiej, w której skład weszło 17 państw, między innymi USA, ZSRR, Polska, Czechosłowacja i Węgry²⁰. Zarówno Czechosłowacja (3 października), jak i Polska (8 października) opowiedziały się jednoznacznie za podziałem Palestyny. Stanowisko to poparli również reprezentanci USA i ZSRR. W efekcie Zgromadzenie Ogólne 29 listopada 1947 roku przyjęło Rezolucję o Podziale Palestyny. Za głosowało 33 członków, przeciw 13, 10 wstrzymało się. Polska głosowała za przyjęciem rezolucji.

Dzięki polskiemu stanowisku wobec powstania Izraela na forum ONZ, a także współpracy Polskiej Głównej Komisji Badań Zbrodni Hitlerowskich z oskarżycielami w Procesie Norymberskim, masowej emigracji Żydów z Polski między Polską i tymczasowymi organami politycznymi Iszuwu, a potem Izraelem panowała dobra atmosfera polityczna.

Nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Polską a Izraelem

15 maja 1948 roku, dzień po proklamowaniu powstania Państwa Izrael przez Tymczasową Radę Narodową (Provisional State Council)²¹, Mosze Szertok (później zmienił nazwisko na Szaret) – pierwszy izraelski minister spraw zagranicznych – wysłał do polskiego szefa dyplomacji depezę²², w której poinformował stronę polską o proklamowaniu Izraela. Skierował też prośbę o uznanie nowego państwa i jego tymczasowych władz. Jednocześnie minister Szertok w imieniu swego rządu wyraził „uznanie Rzeczypospolitej Polskiej za wybitne poparcie udzielone przez Rząd RP i Delegatów RP do Narodów Zjednoczonych sprawie Państwa Żydowskiego w Palestynie”²³. W imieniu rządu polskiego minister spraw zagranicznych Zygmunt Modzelewski przekazał 18 maja 1948 roku do Tel Awiwu depezę, w której uznał nowo powstałe państwo i wyraził wolę współpracy²⁴.

Dla Izraela szybkie uzyskanie uznania międzynarodowego miało kluczowe znaczenie. Dzień po proklamowaniu powstania Izraela nowe państwo zostało zaatakowane przez siedem państw arabskich, które nie uznały rezolucji o podziale Palestyny²⁵. Jako pierwsze Izrael uznały Stany Zjednoczone, kilkanaście minut po

²⁰ *Ibidem*.

²¹ P. Y. Medding, *The Founding of Israeli Democracy, 1948-1967*, Oxford 1990, s. 14-15.

²² „Depesza Ministra Spraw Zagranicznych Państwa Izrael do Ministra Spraw Zagranicznych Polski, Tel Aviv, 15 maja 1948”, [w:] *Zbiór Dokumentów PISM*, red. J. Makowski, poz. 24, nr 5, 1948, s. 291-294.

²³ *Ibidem*, s. 292.

²⁴ „Odpowiedź Ministra Spraw Zagranicznych Polski na depezę Ministra Spraw Zagranicznych Państwa Izrael, Warszawa, 18 maja 1948”, [w:] *Zbiór Dokumentów PISM*..., poz. 25, nr 5, 1948, s. 294-295.

²⁵ Z. Schiff, *A History of the Israeli Army, 1874-Present*, London, 1987, s. 33-35. Wojnę Izraelowi wypowiedziało siedem państw arabskich: Egipt, Transjordania, Liban, Syria, Irak, Arabia Saudyjska i Jemen, jednak w działaniach wojennych nie brały udziału wojska Arabii Saudyjskiej i Jemenu; zob. *Historia dyplomacji od 1945 roku*, red. M. A. Charłamow, W. S. Siemionow, t. 5, cz. 1, Warszawa 1980, s. 220-221.

proklamowaniu niepodległości. Było to uznanie *de facto*. Dwa dni później Związek Radziecki uznał Izrael *de iure* i potępił inwazję arabską²⁶.

Pierwszym izraelskim przedstawicielem dyplomatycznym w Polsce został Israel Barzilaj, który 29 września 1948 roku objął stanowisko posła pełnomocnego²⁷. Do tej pory jedynym oficjalnym reprezentantem interesów izraelskich było Biuro Imigracyjne Agencji Żydowskiej²⁸. Interesy polskie w Izraelu reprezentowali konsulowie generalni w Tel Awiwie i Jerozolimie. Pierwszym Konsulem Generalnym w Tel Awiwie został Rafał Łoc, zaś Konsulem Generalnym w Jerozolimie prof. Olgierd Górka. Podstawowymi kwestiami poruszonymi przez dyplomatów izraelskich w Polsce w okresie 1948-1950 były: kwestie emigracji żydowskiej do Izraela (m.in. możliwości zorganizowania drogą morską transportu emigrantów z polskich portów), sprawy związane z realizacją umów handlowych, a także kwestie dostaw broni dla Hagany²⁹. Osobnym problemem poruszonym wielokrotnie przez dyplomatów izraelskich w Polsce, jak i w stosunku do przedstawicieli polskich w Izraelu była kwestia podniesienia rangi polskiego przedstawicielstwa z konsula na posła pełnomocnego³⁰. Strona polska tłumaczyła się z utrzymywania tylko służb konsularnych głównie niewystarczającymi zasobami finansowymi bądź brakiem odpowiedniego kandydata na stanowisko posła w Izraelu³¹. Brak równowagi w randze dyplomatycznej przedstawicielstw obu stron, mimo usilnych starań strony izraelskiej, utrzymał się do końca 1954 roku.

Emigracja żydowska z Polski do Palestyny i Izraela

Izraelską politykę zagraniczną determinowała w omawianym okresie przede wszystkim specyfika sytuacji politycznej w najbliższym otoczeniu międzynarodowym. Izrael, od powstania 14 maja 1948 roku, narażony był na ciągłe zagrożenie ze strony wrogo nastawionych sąsiadów arabskich. W pierwszym okresie po powstaniu państwa, Izrael opowiadał się za opcją niezaangażowania (*nonalignment*) po żadnej ze stron konfliktu zimnowojennego. Choć Dawid Ben Gurion znacznie większe nadzieje pokładał we współpracy z mocarstwami zachodnimi, nie mógł jednak wejść w konflikt ze Związkiem Radzieckim, głównie z powodu pozostają-

²⁶ H. M. Sachar, *Israel and Europe. An Appraisal in History*, London 1999, s. 55.

²⁷ *Stosunki dyplomatyczne Polski 1944-1979. Informator...*, s. 146 n.

²⁸ Biuro imigracyjne z siedzibą w Warszawie było jedynym przedstawicielstwem Agencji Żydowskiej w całej Europie Wschodniej. Przed powstaniem Izraela utrzymywano kontakty z reprezentantami tych krajów w ONZ lub w Waszyngtonie. Zob. *State of Israel. Israel State Archives, World Zionist Organisation, Central Zionists Archives. Political and Diplomatic Documents, December 1947-May 1948*, Companion Volume, Jerusalem 1979, s. XXII.

²⁹ „Notatka dla Ob. Ministra Z. Modzelewskiego i Sekretarza Generalnego MSZ Ob. Ambasadora Wierbłowskiego z rozmowy w Wydziale Wschodnim z przedstawicielami poselstwa Izrael z 01.02.49”, Archiwum MSZ (dalej AMSZ), Samodzielny Wydział Wschodni, Notatki z rozmów, zespół 11/tom 266/wiązka 14.

³⁰ Zob. „Doc. nr 83, I. Barzilaj (Warsaw) to M. Sharett. 9 February 1950”, Orig. 130.11/2501/10, [w:] *State of Israel. Israel State Archives. Documents on the Foreign Policy of Israel*, vol. 5, 1950, Companion Volume, ed. Y. Freundlich, Jerusalem 1988, s. 59-61.

³¹ „Notatka z 18.02.49 dotycząca wizyty posła Państwa Izrael p. Barzilaya w Wydziale Wschodnim”, AMSZ, Samodzielny Wydział Wschodni, Notatki z rozmów, zespół 11/tom 266/wiązka 14.

cych za żelazną kurtyną Żydów, których ewentualna emigracja do Izraela znacznie wzmocniłaby potencjał demograficzny tego państwa. Jak podkreśla Michael Brecher, okres ścisłej bipolarności systemu międzynarodowego trwał do 1956 roku³². Do tego też czasu można mówić o próbach utrzymania pozycji niez zaangażowania Izraela³³. „Neutralność dla Izraela musi oznaczać zależność od obu światowych ugrupowań, bez faworyzowania któregośkolwiek, ponieważ Izrael uzależniony jest od amerykańskiego kapitału i od radzieckiej emigracji”³⁴.

Jednym z głównych zadań dyplomacji izraelskiej było wspieranie emigracji Żydów z Polski i całego bloku wschodniego. Europa Środkowo-Wschodnia była największym rezerwuarem potencjalnych imigrantów, gdzie nie tylko doświadczenia Holocaustu, ale również niechęć ze strony społeczeństw w państwach dotychczasowego zamieszkania oraz zła sytuacja ekonomiczna skłaniały do emigracji.

W deklaracji niepodległości ogłoszonej wraz z proklamacją powstania Państwa Izrael 14 maja 1948 roku zapisano: „Izrael będzie otwarty dla żydowskich imigrantów z wszystkich krajów, w których są rozproszeni”³⁵. Podczas jednego z posiedzeń Knesetu, w marcu 1949 roku, Dawid Ben Gurion stwierdził: „Polityka zagraniczna, która nie służy naszemu bezpieczeństwu, alii³⁶ i naszemu osadnictwu – nie jest polityką zagraniczną Państwa Izrael, lecz obcych agentów”³⁷. Dla polityków izraelskich imigracja była główną i najbardziej efektywną strategią budowania państwa. Premier Izraela w kwietniu 1949 roku stwierdził: „Wewnętrzna i zewnętrzna polityka jest zawsze determinowana przez centralny interes państwa [...] którym jest alija mogąca nas znacząco wzmocnić, bardziej niż cokolwiek innego [...]”³⁸. Od końca II wojny światowej do powstania państwa Izraela do Palestyny przybyło około 70 tys. Żydów, z czego ponad 90% stanowili Żydzi z Europy Środkowo-Wschodniej. Podczas największej masowej imigracji w okresie powojennym, przypadającej na lata 1948–1951, do Izraela przybyło prawie 700 tys. Żydów, z czego olbrzymia większość z Europy Środkowej i Wschodniej (w 1948 r. 85% imigrantów pochodziło z tego rejonu)³⁹.

Zdecydowanym priorytetem było sprowadzenie do Izraela Żydów z bloku wschodniego, a starania potęgowały mnożące się pogromy i antysemityzm. Głównym celem dyplomatycznych wysiłków było umożliwienie wyjazdu Żydom z terenów ZSRR. Władze w Moskwie sprzeciwiały się emigracji własnych obywateli pochodzenia żydowskiego. Przyczyny takiego stanowiska były głównie ideologiczne. Najczęściej pojawiające się argumenty propagandy wskazywały, że po pierwsze, tzw. problem żydowski istnieje tylko w krajach kapitalistycznych i stam-

³² M. Brecher, *The Foreign Policy System of Israel. Setting, Images, Process*, Oxford 1972, s. 36.

³³ Z. Levy, *Israel and the Western Powers, 1952-1960*, London 1997, s. 81-87.

³⁴ M. Brecher, *op. cit.*, s. 40.

³⁵ „The Proclamation of the State of Israel”, [w:] I. Rabinovich, J. Reinharz, *Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics and Foreign Relations, 1948–present*, New York 1984, s. 12-14.

³⁶ alija – (hebr. wznoszenie się) imigracja Żydów do Palestyny, później do Izraela. Przed wojną wymienia się pięć głównych alij zapoczątkowanych w 1882 roku; zob. D. Peretz, G. Doron, *op. cit.*, s. 34 n.

³⁷ G. Goldberg, *Ben-Gurion and Jewish Foreign Policy*, „Jewish Political Studies Review”, vol. 3, nr 1-2, Spring 1991, s. 93.

³⁸ U. Bialer, *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation, 1948-1956*, Cambridge 1990, s. 59.

³⁹ C. Goldscheider, *Israel's Changing Society. Population, Ethnicity and Development*, London 1999, s. 41-51.

ąd powinna wywodzić się główna fala emigracji do Izraela. Po drugie, Żydów jest tak dużo w krajach kapitalistycznych, że wystąpią problemy z ich absorpcją⁴⁰. Jednak warto zauważyć, że niechęć władz radzieckich do wypuszczania rosyjskich Żydów mogła być spowodowana też tym, że stanowili oni sporą część wykwalifikowanej siły roboczej i inteligencji. Chęć emigracji w krajach bloku radzieckiego, poza ZSRR, była przez władze nowych reżimów przyjmowana z ulgą. Decydenci izraelscy zdawali sobie sprawę, że za żelazną kurtyną po wojnie pozostało około 2,5 miliona Żydów, z czego 80% w ZSRR⁴¹. Do 1947 roku Związek Radziecki popierał emigrację Żydów wschodnioeuropejskich do Palestyny. Odbywała się ona głównie przez obozy dla tzw. *displaced persons* w Austrii i Niemczech, zwłaszcza w amerykańskiej strefie okupacyjnej, tam bowiem działały biura werbunkowe, które umożliwiały nielegalne przedostanie się do Palestyny. Wspieranie przez ZSRR tej fali emigracji miało na celu wzmożenie presji na USA i Wielką Brytanię i wymuszenie rozwiązania problemu palestyńskiego. Trzeba pamiętać, że w tym czasie obowiązywał zakaz imigracji żydowskiej do Palestyny wydany przez brytyjskie władze mandatowe⁴². Najlepszym przykładem takiej polityki Związku Radzieckiego była emigracja obywateli polskich żydowskiego pochodzenia, którzy przetrwali wojnę w ZSRR. Szacuje się, że zanim ten proces się rozpoczął, latem 1945 roku w Polsce przebywało około 50 tys. Żydów. Natomiast na terytorium ZSRR wojnę przetrwało około 250, a nawet 300 tys.⁴³ obywateli polskich żydowskiego pochodzenia, których stopniowo wypuszczano do Polski na podstawie pierwszej polsko-radzieckiej umowy repatriacyjnej z 6 lipca 1945 roku⁴⁴. W samym 1946 roku Polskę opuściło 150 tys. Żydów, kierując się do Niemiec i Austrii. W sumie od końca wojny do końca 1947 roku z Polski, w sposób legalny i nielegalny, wyjechało około 200 tys. Żydów⁴⁵.

Nastawienie rządów krajów obozu wschodniego do emigracji zmieniło się po raz pierwszy w 1948 roku, kiedy to zaczęto limitować wyjazdy. Postawę taką można wiązać z osiągnięciem w 1948 roku przez ZSRR dyplomatycznego celu, którym było ostateczne wyparcie Brytyjczyków z Palestyny. Jednak stosunek do emigracji w poszczególnych krajach różnił się i nie zależał wyłącznie od zaleceń płynących z Moskwy. Zwłaszcza władze polskie popierały emigrację Żydów do

⁴⁰ Y. Ro'i, *op. cit.*, s. 141-142.

⁴¹ U. Bialer, *op. cit.*, s. 60; A. Krammer, *The forgotten Friendship. Israel and the Soviet Block, 1947-1953*, London 1974, s. 158.

⁴² Od 1937 roku polityka władz mandatowych coraz bardziej się zaostrzała. W 1939 roku rząd Neville'a Chamberlaine'a nałożył kolejny limit imigrantów żydowskich – 75 tys. w ciągu następnych 5 lat. W końcowym okresie wojny imigracja do Palestyny była w zasadzie całkowicie nielegalna; zob. C. Goldscheider, *op. cit.*, s. 45; M. Raviv, *op. cit.*, s. 3.

⁴³ U. Bialer, *op. cit.*, s. 68; Y. Ro'i, *op. cit.*, s. 28.

⁴⁴ „Umowa między Polską i ZSRR o prawie do zmiany obywatelstwa oraz ewakuacji grup ludności zamieszkałych na terytorium obydwu państw, Moskwa, 6 lipca 1945 r.”, [w:] *Stosunki polsko-radzieckie w latach 1945-1972. Dokumenty i materiały*, red. E. Basiński i T. Walichnowski, Warszawa, 1974, s. 24-26. Umowa ta objęła również obywateli polskich pochodzenia żydowskiego. Zob. H. Shlomi, *The 'Jewish Organising Committee' in Moscow and the 'Jewish Central Committee' in Warsaw, June 1945-February 1946: Tackling Repatriation*, [w:] *Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-1946*, ed. N. Davies, A. Polonsky, London 1991, s. 240.

⁴⁵ M. Pisarski, *Emigracja Żydów z Polski w latach 1945-1951*, [w:] *Studia z dziejów i kultury Żydów w Polsce po 1945 roku*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1997, s. 27.

Palestyny, potem Izraela, nawet gdy oficjalnie zamknięto granice Polski w lutym 1947 roku, a restrykcje emigracyjne ogólnie zaostrzono. Paszporty dla tych, którzy zamierzali wyjechać do Palestyny, a później do Izraela były dalej dostępne⁴⁶, nawet oficerom armii polskiej pochodzenia żydowskiego zezwalano na wyjazdy. Choć polskie władze starały się uszczelnić granice kraju, nie dotyczyło to obywateli polskich pochodzenia żydowskiego udających się do Palestyny.

Ciekawym zabiegiem stosowanym w tym okresie przez organizacje żydowskie i wysłanników izraelskich dla ułatwiania emigracji przez władze były łapówki, nazywane przez koordynujący działania na rzecz alii Mosad: „kosztami smarowania” (*lubricating expenses*)⁴⁷. Trzeba pamiętać, że w sytuacji, gdy pozwolenia na emigrację wydawały urzędy administracyjne, wiele zależało od nastawienia urzędników, którzy mogli przyspieszać lub utrudniać procedurę uzyskania pozwolenia na wyjazd. W późniejszym okresie dyplomaci izraelscy próbowali wykorzystywać do tego celu umowy handlowe. W okresie po roku 1948, kiedy dla decydentów w Izraelu stało się jasne, że jakiegokolwiek wysiłki na rzecz rozpoczęcia alii ze Związku Radzieckiego napotykają na wrogość ze strony władz i nie przynoszą zamierzonych efektów, skoncentrowano się na wspieraniu emigracji do Izraela Żydów z innych krajów Europy Wschodniej.

4 września 1949 roku polskie Ministerstwo Administracji Publicznej ogłosiło wprowadzenie nowych zasad emigracji⁴⁸. Zgodnie z nimi Żydzi zamierzający opuścić Polskę powinni się zarejestrować do 31 sierpnia 1950 roku, dodatkowo złożyć pisemne zaświadczenie, w którym wyrażają zgodę na zrzeczenie się polskiego obywatelstwa i co za tym idzie, wszelkich roszczeń majątkowych, musieli także podpisać oświadczenie, że docelowym miejscem pobytu będzie Izrael⁴⁹. Owe rozwiązania miały na celu, po pierwsze, uniemożliwienie emigracji do krajów zachodnich, po drugie, poprzez odebranie obywatelstwa pozbawienie Żydów możliwości powrotu oraz wysuwania roszczeń wobec zagarniętego przez Niemców i przejętego przez państwo polskie majątku. Jednocześnie propaganda w Polsce zapewniała, że jedynie niewielki odsetek Żydów opuszcza kraj. Wprowadzono również poważne ograniczenia dotyczące ilości waluty wywożonej z Polski, do 280 dolarów amerykańskich, a także innych dóbr, takich jak biżuteria, buty, książki itd. W sumie, od maja 1948 do końca grudnia 1951 roku do Izraela przybyło ponad 100 tys. polskich Żydów⁵⁰, w samym tylko 1949 roku – 47 tys.⁵¹

Ochłodzenie od początku lat 50. stosunków między Izraelem a blokiem wschodni a zwłaszcza z ZSRR prawie całkowicie zahamowały emigrację Żydów z tego regionu. Od początku 1951⁵² roku emigracja z Polski była w zasadzie niemożliwa, nawet w przypadku tzw. łączenia rodzin. Sytuacja ta zaczęła się zmieniać

⁴⁶ M. Chęciński, *Poland, Communism, Nationalism, Antisemitism*, New York 1982, s. 13.

⁴⁷ U. Bialer, *op. cit.*, s. 78-90.

⁴⁸ M. Pisarski, *op. cit.*, s. 63.

⁴⁹ B. Weinryb, *op. cit.*, s. 310 n.

⁵⁰ A. Krammer, *op. cit.*, s. 155.

⁵¹ T. Segev, *The First Israelis 1949*, New York 1986, s. 96.

⁵² *State of Israel, Israel State Archives. Documents of the Foreign policy of Israel*, vol. 6, 1951, ed. Y. Rosenthal, Companion Volume, Jerusalem 1991, s. XXXIII.

w 1955 roku na fali destalinizacji i demokratyzacji. Pozwolenia na wyjazdy wydawano w tak zwanych humanitarnych przypadkach, czyli na przykład łączenia rodzin.

Stosunki handlowe

Ściśle powiązane ze wspieraniem emigracji żydowskiej z Polski były działania dyplomatów izraelskich dotyczące zawarcia dwustronnej umowy handlowej. Izrael rozpoczął takie zabiegi natychmiast po przybyciu do Warszawy pierwszego izraelskiego posła, Israela Barzilaja. W trakcie negocjacji na ten temat Barzilaj depeszował do Mosze Szareta: „Nie wierzę, po prostu, że możemy kupić aliję przy pomocy umowy handlowej, ale taka umowa byłaby nieskończenie pomocnym czynnikiem w kwestiach emigracji [...]”⁵³. Próby „kupienia” emigracji z Polski wynikały z efektywności podobnych metod, zwłaszcza w Rumunii i na Węgrzech. Izrael kierował się również motywami czysto ekonomicznymi. Gospodarka tego kraju na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych dopiero się rodziła. Kraj nie posiadał zasobów naturalnych ani finansowych, brakowało rezerw walutowych i infrastruktury przemysłowej. Izraelski import w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych stanowił około 35% wartości PKB⁵⁴. W 1949 roku wartość izraelskiego eksportu dóbr wynosiła 11% importu⁵⁵. W dużym stopniu finansowa pomoc z Zachodu, a zwłaszcza diaspory żydowskiej w USA, pozwoliła młodemu państwu przetrwać. Stały dopływ „twardej” waluty umożliwiał zakup potrzebnych produktów, którego dokonywano także w Europie Środkowej i Wschodniej. Rumunia i Czechosłowacja były w zasadzie wyłącznymi dostawcami drewna, Polska dostarczała węgiel.

21 maja 1949 roku Polska i Izrael podpisały pierwszą umowę o wymianie handlowej. Izrael miał zakupić w Polsce do końca maja 1950 roku dobra za ponad 16 milionów dolarów. Ponad 60% wartości zakupionych towarów Izrael miał zapłacić w dolarach, 20% miał pokryć eksport produktów izraelskich do Polski. Pozostała część miała być finansowana poprzez „transfer” własności żydowskich emigrantów, której nie mogli z Polski wywieźć.

Władze polskie, jak już wspominałam, limitowały ilość majątku i pieniędzy, które emigranci mogli zabrać ze sobą. Zaproponowano więc, że jeżeli emigranci wpłacą pozostałą gotówkę na specjalne konto bankowe, będzie istniała możliwość negocjacji na temat tych funduszy z władzami izraelskimi. Natomiast Izrael miał nadzieję na podjęcie negocjacji na temat nieruchomości żydowskich w Polsce. Strona izraelska szacowała wartość obydwu kategorii majątku żydowskiego na milion funtów brytyjskich⁵⁶. Deklaracje zawarte w Manifeście PKWN,

⁵³ U. Bialer, *op. cit.*, s. 92.

⁵⁴ Y. Aharoni, *The Israeli Economy. Dreams and Realities*, London 1991, s. 274-275.

⁵⁵ P. Rivkin, *The Israeli Economy*, London 1992, s. 81.

⁵⁶ U. Bialer, *op. cit.*, s. 94; 1 funt brytyjski w systemie z Bretton Woods od 1944 roku równał się 4,03 dolara amerykańskiego. W 1949 roku 1 funt równał się 2,8 dolara, a w 1967 roku 2,4 dolara. Zob. P. Stephen, *Politics and the Pound. The Tories, the Economy and Europe*, London 1996, s. XIII-XV.

jak i w późniejszych aktach prawnych⁵⁷ władz polskich gwarantowały zwrot majątku zagarniętego przez niemieckie władze okupacyjne. Utworzono specjalne Biuro Własności Opuszczonej i Zagarniętej, które zajmowało się majątkiem tak osób prywatnych, jak i prawnych. Jednak zwrot tego majątku nie przebiegał zgodnie z przepisami prawnymi. Warto zwrócić uwagę, że trzy miesiące po podpisaniu umowy handlowej władze polskie wydały nowe zasady emigracji Żydów z Polski, o czym szczegółowo pisałam wyżej.

Do połowy 1950 roku Izrael nie wywiązał się nawet z połowy płatności zagwarantowanych w umowie z 1949 roku (jej obowiązywanie przedłużono do grudnia 1950 roku). W styczniu 1951 roku władze polskie poinformowały partnera o wstrzymaniu emigracji Żydów z Polski. W tym samym miesiącu polska delegacja pojechała do Tel Awiwu i rozpoczęła negocjacje ze stroną izraelską związane z następną umową. Polacy przede wszystkim odmówili „transferu” własności żydowskiej. W końcu kolejną umowę handlową i płatniczą podpisano w 1951 roku. Tym razem jej wartość opiewała na 5,5 miliona dolarów, z czego 41% miały stanowić zakupy izraelskie za „twardą” walutę, a resztę miał pokryć izraelski eksport do Polski⁵⁸. Na niższą wartość kontraktu wpływ miała zmiana klimatu politycznego na początku lat pięćdziesiątych.

Podsumowując ten krótki opis stosunków handlowych między Polską a Izraelem, warto jeszcze raz zaznaczyć, że niektórzy autorzy sugerują związek przyczynowy między podpisywanymi umowami handlowymi a pozwoleniami na emigrację polskich obywateli żydowskiego pochodzenia do Izraela. Trudno znaleźć na to bezpośrednie dowody, niewątpliwie jednak podpisywanie umów handlowych i ich realizacja wpływały na poprawę wzajemnych kontaktów. W sprawozdaniach z działalności Samodzielnego Wydziału Wschodniego polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych znaleźć można relację z wizyty izraelskiego posła, Izraela Barzilaja: „Barzilaj poruszył również sprawy gospodarcze. Przeczył jakoby istniało *iunctum* między tymi sprawami a zagadnieniem emigracji”⁵⁹.

Współpraca militarna

15 maja 1948 roku rozpoczęła się oficjalnie wojna między Izraelem a krajami arabskimi, choć działania militarne trwały w Palestynie już od końca drugiej wojny światowej. Także w okresie międzywojennym, podczas trwania mandatu brytyjskiego w Palestynie, dochodziło do utarczek zbrojnych między ludnością arabską i żydowską. Społeczność żydowska była przygotowana do tego typu starć. Obok zorganizowanego życia politycznego Iszuwu, funkcjonowały jednostki wojskowe tzw. Hagany. Także rewizjoniści dysponowali zorganizowanymi jednostkami militarnymi. Były to wspomniane już wyżej Irgun Cwai Leumi (Ecel lub ICL) i Gru-

⁵⁷ B. Weinryb, *op. cit.*, s. 263-265.

⁵⁸ U. Bialer, *op. cit.*, s. 95.

⁵⁹ „Notatka sprawozdawcza o rozmowie z posłem Izraela Barzilajem z 07.04.49”, AMSZ Samodzielny Wydział Wschodni, Notatki z rozmów, zespół 11/tom 266/wiązka 14.

pa Sterna (Lochamej Cherut Israel – Lechi)⁶⁰. Wszystkie te organizacje zbrojne jeszcze przed drugą wojną światową próbowały nielegalnie dozbrajać swoje oddziały. W 1937 roku Chaim Weizmann, przewodniczący Agencji Żydowskiej, centralnego organu syjonistów, spotkał się z polskim ministrem spraw zagranicznych Józefem Beckiem. Poza obietnicami poparcia przez Polaków podziału Palestyny syjoniści uzyskali możliwość zakupu broni dla Hagany. W tym samym roku emisariusz Hagany kupił od armii w Polsce broń maszynową i karabiny⁶¹. Sprzęt przemycono do Palestyny, zalutowany w walcach drogowych. W tym czasie bowiem obowiązywało embargo na dostawy broni wprowadzone przez Brytyjczyków⁶². Tak samo przemycano również broń kupowaną w Czechosłowacji. Natomiast Żabotyński spotykał się pod koniec lat trzydziestych z Józefem Beckiem, premierem Felicjanem Sławojem-Skądkowskim i marszałkiem Edwardem Rydzem-Śmigłym. Władze polskie zezwoliły na utworzenie koło Zakopanego obozu treningowego dla członków Irgunu⁶³.

Świadomi nieuchronnego ataku arabskiego i trudnej sytuacji militarnej, politycy żydowscy zabiegali o pomoc wojskową jeszcze przed powstaniem Państwa Izrael. Obok wysiłków skierowanych na pozyskanie broni lub urządzeń do jej produkcji w Stanach Zjednoczonych starano się również pozyskać sprzęt w Europie Wschodniej. Pierwsze efekty działań agentów Agencji Żydowskiej w tej części świata przyniosły kontakty z władzami czechosłowackimi. Kontrakt został podpisany w styczniu 1948 roku⁶⁴. Umowa była tajna, a agenci żydowscy występowali jako reprezentanci Etiopii⁶⁵. Współpraca z Czechosłowacją kwitła i w 1948 roku wartość zakupów broni w tym kraju stanowiła 60% zakupów broni w całej Europie, a ich wartość to około 9 milionów dolarów⁶⁶. Dawid Ben Gurion stwierdził: „Oni uratowali kraj. Nie ma co do tego wątpliwości. Wątpię, czy bez tej broni mogliśmy wygrać. Kontrakt z Czechami był największą pomocą, jaką otrzymaliśmy”⁶⁷.

W kwietniu 1948 roku z Palestyny do Polski przybył Antek (Icchak) Zuckerman, przywódca Żydowskiej Organizacji Bojowej w Warszawie w czasie II wojny światowej. Miał za zadanie sprawdzić szczegóły oferowanego przez Polaków kontraktu na sprzedaż broni. Spotkał się z przedstawicielem Ministerstwa Obrony Narodowej, który zaproponował mu zakupy broni z listy ponemieckiego sprzętu będącego w polskim posiadaniu. Jednak decydenci w Palestynie zdecydowali się nie zawierać kontraktu, podając jako główną przyczynę kwestie techniczne. Ro'i, który przytacza powyższe informacje, zauważa, że przyczyny odmowy mogły być inne. Rząd polski, w przeciwieństwie do Czechosłowacji, nie chciał pokazać sprzętu ani zezwolić na jego testowanie w Polsce. Dodatkowo Izrael, związany już wtedy umową z Czechosłowacją, zainteresowany był takim sprzętem,

⁶⁰ L. Brenner, *The Iron Wall. Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, London 1984, s. 100.

⁶¹ *Ibidem*, s. 100.

⁶² D. Lapierre, L. Collins, *O Jerusalem! Dramatyczna opowieść o powstaniu państwa Izrael*, Wrocław 1998, s. 78-79.

⁶³ L. Brenner, *op. cit.*, s. 103; Y. Sharit, *op. cit.*, s. 222.

⁶⁴ H. Sachar, *op. cit.*, s. 56.

⁶⁵ U. Bialer, *op. cit.*, s. 174.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 174-175.

⁶⁷ Z. Schiff, *op. cit.*, s. 35.

jakiego Czechosłowacja nie posiadała. W polskich magazynach znajdował się akurat ten sam asortyment broni. Jednak, jak pisze Ro'i, można domniemywać, że niewielka ilość sprzętu została w Polsce kupiona⁶⁸.

W 1948 roku czeski sprzęt docierał do Palestyny, a później do Izraela przez porty jugosłowiańskie i rumuńskie⁶⁹. Władze polskie w tym czasie nie zdecydowały się na udostępnienie portu w Gdyni mimo zabiegów dyplomatów izraelskich⁷⁰.

Pomoc wojskowa dla Izraela była aprobowana przez władze ZSRR. Zgodnie z relacją Szlomo Mikunisa, sekretarza Komunistycznej Partii Izraela, opartą na wiadomościach z bułgarskiego rządu to Stalin zezwolił na pomoc militarną dla Izraela⁷¹. Ehud Awriel nie zgadza się jednak z tezą, że ZSRR próbował przy pomocy państw bloku wschodniego wypełnić lukę, jaka powstała po wycofaniu się Brytyjczyków z Palestyny. Twierdzi, że początek współpracy wojskowej „nie zależał od satelickiego w stosunku do ZSRR rządu w Pradze, lecz od czechosłowackiego rządu, który był zdolny do podejmowania samodzielnych decyzji, wynikających z tradycyjnego, przyjaznego stosunku tego rządu do syjonizmu”⁷². Trzeba jednak pamiętać, że wspomniany przez Awriela rząd, w którym funkcję szefa dyplomacji pełnił Tomasz Masaryk, sprzedał broń Syrii⁷³. Umowa między fabryką Skody i rządem syryjskim została podpisana pod koniec 1947 roku⁷⁴.

Zrealizowanie podstawowego wówczas założenia strategicznego Związku Radzieckiego na Bliskim Wschodzie, którym było wyparcie Brytyjczyków, spowodowało pod koniec 1948 krótkotrwałe zamrożenie współpracy militarnej między blokiem wschodnim a Izraelem. Jednak zabiegi dyplomatów izraelskich umożliwiły wznowienie rozmów na ten temat. Czechosłowacja potrzebowała „twardej” waluty, więc przychylnie traktowała potencjalnych kontrahentów⁷⁵. Kolejne dostawy broni z Czechosłowacji zaczęły docierać do Izraela już w 1949 roku⁷⁶. W 1950 roku władze polskie zgodziły się na tranzyt broni pochodzącej z Czechosłowacji. Transporty broni odpyływały z Gdyni jeszcze w 1951 roku. Proces Słan-sky'ego definitywnie zakończył współpracę w tej dziedzinie.

Blok wschodni wspierał Izrael szkoląc żołnierzy. Obozy treningowe powstały za zgodą ZSRR głównie w Polsce i Czechosłowacji⁷⁷. Wysłannicy Hagany przebywali w Polsce już w 1947 roku. Akcję ze strony polskiej koordynował Wa-

⁶⁸ Y. Ro'i, *op. cit.*, s. 153 i 165. Autor jako źródła tych informacji podaje wywiady z Icchakiem Zucker-manem, Mordechajem Orenem, izraelskim działaczem komunistycznym, którego aktywność w kwestiach zakupów broni w Europie Środkowej i Wschodniej przyczyniła się do podpisania umów z Czechosłowacją, oraz prof. Juliuszem Katz-Suchym.

⁶⁹ Y. Ro'i, *op. cit.*, s. 152.

⁷⁰ U. Bialer, *op. cit.*, s. 178.

⁷¹ Z. Schiff, *op. cit.*, s. 37.

⁷² E. Avriel, *Prague and Jerusalem: The Era of Friendship*, [w:] *The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys*, vol. 3, Philadelphia 1983, s. 563. Autor odegrał znaczącą rolę w zorganizowaniu militarnej współpracy czechosłowacko-izraelskiej. Później był pierwszym izraelskim przedstawicielem dyplomatycznym w Pradze.

⁷³ D. Lapierre, L. Collins, *op. cit.*, s. 71.

⁷⁴ I. Black, B. Morris, *Israel's Secret Wars. A History of Israel's Intelligence Services*, New York 1991, s. 66-67.

⁷⁵ Z. Schiff, *op. cit.*, s. 38.

⁷⁶ U. Bialer, *op. cit.*, s. 177.

⁷⁷ B. Szaynok, *Żydowscy żołnierze z Bolkowa*, „Odra”, nr 9 (455), wrzesień 1999, s. 23.

claw Komar. Rozmowy na temat powstania obozu w Bolkowie trwały do początku 1948 roku. Wiosną do Bolkowa zaczęli docierać pierwsi ochotnicy. Kierowani byli przez otwierane w wielu miastach Polski biura werbunkowe. W czerwcu 1948 roku w obozie szkoliło się około 1500 osób. Do października tegoż roku przeszkolonych zostało 2 500 zmobilizowanych⁷⁸. Obóz został zlikwidowany pod koniec 1948 roku. W tym samym czasie izraelscy piloci trenowali w Czechosłowacji obsługę zakupionego tam sprzętu. Czesi zaproponowali również przyjmowanie oficerów z Izraela na szkolenia do ich akademii wojskowych. We wrześniu 1948 roku rząd czechosłowacki zgodził się na utworzenie w swoim kraju tzw. Czeskiej Brygady, która po przeszkoleniu miała walczyć w Izraelu. Brygadę zorganizował major Antonin Sochor, który służył w Armii Czerwonej podczas drugiej wojny światowej. W jej skład wchodził żydowski ochotnicy, a także nieżydowscy weterani drugiej wojny światowej. W listopadzie 1948 roku 600 żołnierzy wyruszyło do Izraela⁷⁹. Owocna dla Izraela współpraca wojskowa z blokiem wschodnim skończyła się wraz z ochłodzeniem stosunków politycznych w latach pięćdziesiątych.

Podsumowanie

Początek lat 50. przyniósł ochłodzenie stosunków między Izraelem a całym blokiem wschodnim. Jego apogeum przypadło na rok 1953. Poważna zmiana we wzajemnych relacjach zaszła na początku lat 50., kiedy to w Pradze rozpoczął się proces Rudolfa Slansky'ego, byłego Sekretarza Generalnego Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Jeszcze przed wydarzeniami praskimi wpływ na ochłodzenie stosunków dyplomatycznych z całym blokiem wschodnim miały wydarzenia międzynarodowe. Po pierwsze, zmiana postawy izraelskiej na forum ONZ w sprawie kryzysu koreańskiego odebrana została przez ZSRR jako ukłon w stronę Zachodu i rezygnacja z polityki niezaangażowania (*nonalignment*)⁸⁰. Po drugie, toczące się od 1951 roku negocjacje z Republiką Federalną Niemiec w sprawie odszkodowań⁸¹ i noty do czterech mocarstw, a zwłaszcza zabiegi o odszkodowanie od Niemiec Wschodnich⁸² spowodowały napięcia w kontaktach z ZSRR. Wydaje się, że wydarzenia te nieprzypadkowo zbiegły się z narastającą kampanią antysemicką i procesem praskim oraz sprawą lekarzy kremlowskich.

20 listopada 1952 roku w Pradze 14 działaczy komunistycznych oskarżono o udział w siatce światowej „żydowskiej, nacjonalistycznej, syjonistyczno-imperialistycznej” konspiracji⁸³. 11 oskarżonych było pochodzenia żydowskiego. Co warto podkreślić, zarzuty, jak i cała propaganda towarzysząca tym wydarzeniom miały nie

⁷⁸ *Ibidem*, s. 24-26.

⁷⁹ H. Sachar, *op. cit.*, s. 58.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 62; A. Krammer, *op. cit.*, s. 175; A. J. Klinghoffer, J. Apter, *Israel and the Soviet Union. Alienation or Reconciliation?*, Boulder, Colorado 1985, s. 18.

⁸¹ Zob. L. Gardner Feldman, *The Special Relationship between West Germany and Israel*, Boston 1984, s. 32-46.

⁸² A. Timm, *Assimilation of History: The GDR and the State of Israel*, „The Jerusalem Journal of International Relation”, vol. 14, no. 1, 1992, s. 39-41.

⁸³ S. Bhutani, *Israeli Soviet Cold War*, Delhi 1975, s. 33 n.

tylko wymiar antyżydowski, ale również antyizraelski. Miesiąc po rozpoczęciu procesu władze polskie wystosowały do poselstwa izraelskiego notę, w której ostrzegwały przed „perfidnymi próbami i wysiłkami, zmierzającymi do uaktywnienia szczytków organizacji syjonistycznych w Polsce Ludowej [...]”⁸⁴. Następnym krokiem było uznanie, w grudniu 1952 roku, izraelskiego posła akredytowanego w Polsce i Czechosłowacji, Arie Leona Kubowy, za *persona non grata*⁸⁵. Nota z 19 grudnia 1952 roku nawiązywała do podobnych w tonie poprzednich oświadczeń strony polskiej skierowanych do dyplomatów izraelskich 30 listopada 1951 roku, 7 lipca 1952 roku i 25 sierpnia 1952 roku⁸⁶.

Kilka miesięcy po rozpoczęciu procesu Slansky’ego, 13 stycznia 1953 roku, prasa radziecka opublikowała wiadomość o odkryciu spisku lekarzy kremlowskich, którzy rzekomo mieli zamiar zlikwidować politycznych i wojskowych przywódców ZSRR. Spośród 9 oskarżonych siedmiu było pochodzenia żydowskiego. Miesiąc później, 9 lutego 1953 roku, na terenie poselstwa radzieckiego w Izraelu wybuchła bomba. Był to pretekst do zerwania stosunków dyplomatycznych przez ZSRR⁸⁷.

Wydarzenia te miały szeroki oddźwięk w Izraelu. Dwie główne proradzieckie partie polityczne: Zjednoczona Partia Robotników (Mapam) i Izraelska Partia Komunistyczna (Maki), jako jedyne broniły jeszcze opcji proradzieckiej w polityce zagranicznej Izraela⁸⁸. Jednak wydarzenia 1953 roku ostatecznie przesądziły o wyborze przez polityków izraelskich opcji prozachodniej. Dodatkowych argumentów za takim rozwiązaniem dostarczyły wydarzenia zapoczątkowane egipsko-czechosłowackim układem o dostawach broni na Bliski Wschód z września 1955 roku, następnie zaś proarabska polityka ZSRR w czasie kryzysu sueskiego⁸⁹.

Po śmierci Stalina kontakty bloku wschodniego, jak i Polski z Izraelem powróciły do normy, nawiązano poprawne stosunki dyplomatyczne. Jednak z powodu zaangażowania Izraela po stronie Zachodu i pomocy krajów socjalistycznych dla świata arabskiego stosunki trudno było uznać za przyjazne. Apogeum aktywności dyplomatycznej między Polską a Izraelem przypadło na lata 1945-1950.

⁸⁴ „Nota Ministra Spraw Zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do Poselstwa Państwa Izrael, Warszawa, dnia 19 grudnia 1952 roku”, [w:] *Zbiór Dokumentów PISM...*, poz. 15, nr 1, 1953, s. 207.

⁸⁵ *State of Israel, Israel State Archives. Documents of the Foreign Policy of Israel*, vol. 7, 1952, ed. Y. Freundlich, Companion Volume, Jerusalem 1992, s. XVI n.

⁸⁶ E. J. Pałyga, *Dyplomacja Polski Ludowej, 1944-1984 (kierunki – treści – mechanizmy)*, Warszawa 1984, s. 318-319.

⁸⁷ „Nota Rządu ZSRR do Rządu Państwa Izrael w sprawie przerwania stosunków dyplomatycznych, Moskwa 11 lutego 1953”, [w:] *Zbiór Dokumentów PISM...*, poz. 49, nr 3, 1953, s. 468 n.; Y. Govrin, *Israeli-Soviet Relations 1953-1967. From Confrontation to Disruption*, London 1999, s. 3-20.

⁸⁸ Więcej na ten temat zob. G. Goldberg, *The Jewish Factor in the Israeli Reaction to the Doctor’s Plot in Moscow*, [w:] *Israel and Diaspora Jewry. Ideological and Political Perspectives*, ed. E. Don-Yehiya, Jerusalem 1991, s. 187-194; „The Prague Trial, Severing of Diplomatic Relations with Israel by the Soviet Union” [w:] *Major Knesset Debates, 1948-1981*, vol. 3, ed. N. Lorch, London 1993, s. 754-809.

⁸⁹ A. Klinghoffer, J. Apter, *op. cit.*, s. 22.